מדרש פסיקתא רבתי

פסיקתא רבתי הוא מדרש אגדה המכיל דרשות למועדים ולהפטרות של השבתות המיוחדות במהלך השנה. המדרש הוא קובץ של דרשות ממקורות שונים והתהוותו נמשכה תקופה ארוכה. ניתן לומר כי הוא עוצב באופן סופי רק כאשר נדפס לראשונה ב-1653 בפראג.

שם המדרש

משמעות השם 'פסיקתא' הוא פרק או פרשה. כנראה המדרש נקרא במקור פסיקאתא (צורת הריבוי של פסיקתא בארמית). המדרש נקרא כך מכיוון שהוא מורכב פרשות פרשות. השם רבתי (=גדולה), בא להבחין אותו ממדרש פסיקתא דרב כהנא, שהיקפו קטן יותר. רש"י מזכיר את המדרש בשמות 'פסיקתא רבתי' ו'פסיקתא גדולה'. במאה ה-13 צדקיה בן בנימין מזכיר את המדרש בשם 'פסיקתא רבֶתא', וכך נקרא המדרש גם בדפוס פראג. פעמים רבות המדרש נקרא רק 'פסיקתא' ועובדה זו תרמה ל"היעלמותו" של המדרש הקדום לו, פסיקתא דרב כהנא, שלא נדפס עם ראשוני המדרשים ונשכח מקרב הלומדים.[1]

זמנו של המדרש

מכיוון שהפסיקתא רבתי היא אוסף של דרשות ממקורות שונים, מלאכת התיארוך של הפסיקתא דורשת תיארוך נפרד לכל קובץ דרשות המרכיב אותה. מלבד התיארוך של כל קובץ דרשות בפני עצמו עולה שאלת תיארוך גיבוש המדרש לכדי חיבור שלם.

בפסיקתא הראשונה של החיבור מופיע תאריך המסייע למשימה זו:

> 'א"ר יהושע בן לוי למה היה קורין אותו שמחת בית השואבה? שמשם היו שואבין רוח הקודש. אמרו אימתי את מחזירנו לאותו הכבוד, הרי כמה זמן שחרב בית חיינו הרי שבוע הרי יובל **הרי שבע מאות ושבעים ושבע ועתה הוא כבר אלף ומאה וחמשים ואחד** מתי אבא ואראה פני האלהים?'

בתוך הדרשה משוקעים שני תאריכים המונים את הזמן שחלף מאז החורבן. התאריך הראשון הוא כנראה המניין המקורי ואילו השני הוא עדכון של המניין על ידי אחד המעתיקים של כתב היד. החוקרים השונים נוטים לסמוך על אמינות תאריכים אלו. אם נניח, כי המניין הוא מחורבן הבית השני, אזי הדרשה היא משנת 845 (על פי המסורת החורבן התרחש בשנת 68 למניינם), והמעתיק העתיק את הדרשה בשנת 1219.[2] אם נניח, כי המניין הוא מחורבן הבית הראשון, אזי הדרשה כי משנת 355.[3] (על פי הכרונולוגיה של סדר עולם רבה כל התקופה הפרסית שנמשכה כ 200 שנה מצומצמת ל52 שנה בלבד).

מבדיקה של דרשות המופיעות בפסיקתא רבתי חוקרים הצביעו על דרשות מהמאה הרביעית בצד דרשות מהמאה התשיעית. לדוגמא **מאן** רואה באזכור של אבלי ציון בפסיקתא לד, רמז היסטורי לכך שדרשות אלו, התחברו על יד מחבר דרשות איטלקי, שהצטרף לקבוצת אבלי ציון בירושלים, במחצית הראשונה של המאה התשיעית:

---

[1] ראה בהרחבה במבוא למדרש פסיקתא דרב כהנא.

[2] **צונץ** מסתמך על תאריך זה ומתארך את המדרש למחצית השניה של מאה התשיעית. **שפרבר** מסתמך על תאריך זה רק לגבי דרשות הילמדנו המופיעות במדרש.

[3] כך סבור **איש שלום**, אולם הוא מצביע על כך שהפסיקתא רבתי כוללת גם חלקים מאוחרים מתקופת הגאונים. **האן** סבור שתאריך זה תואם את זמנו של רבי תנחומא שאומר את הפתיחתא, ולכן הייחוס אליו מקורי.

> 'שבועה היא לפני שכל שחיכה למלכותי אני בעצמי מעיד בו לטובה... באבילים שנצטערו עמי על ביתי החרב ועל היכלי השמם... אבילי ציון שהשפילו את רוחם ושמעו את חרפתם ושתקו ולא החזיקו טובה לעצמם'.

אחרים רואים באזכור אבלי ציון רמז לקבוצה הקראית, שנשאה שם זה, ופעלה גם היא במאה התשיעית.

את זמנה של הפסיקתא רבתי נהוג לקבוע גם על פי המקורות המצטטים אותה. ישנם מקורות מקבילים בין הפסיקתא רבתי וספר השאילתות של רב אחא גאון (מאה 7 – 8). אך החוקרים חלוקים מי המקור במקבילות אלו. ישנה גם מחלוקת לגבי היחס בין הפסיקתא רבתי והפייטן הקליר. רש"י ונכדיו- הרשב"ם ורבינו תם, מזכירים את הפסיקתא רבתי בפירוש, אך היא לא מצוטטת אצל ר' נתן בעל מילון הערוך. במאה ה-12 הפסיקתא מוכרת לחכמי איטליה, צרפת ואשכנז וכמעט לא הייתה ידועה לחכמי ספרד.

גיבושן של הדרשות לכדי חיבור אחד ארך גם הוא תקופה ממושכת, סביר להניח יש במדרש יחידות שצורפו זה לזה בשלב מוקדם, אך עדיין לא נשאו אופי של דרשות לחגים. רק בשלב מאוחר יותר נוספו דרשות נוספות וסודרו על פי הקריאה בהפטרה במהלך השנה. **אולמר** טוענת, כי ניתן לזהות בתוך הפסיקתא רבתי דרשות מקוצרות המכילות הזמנה לדרשנים להוסיף דרשות ולהרחיב את הקיימות (דוגמת: 'ואת אומרם כדת הזו'). גורם זה, לדעתה, תרם לדחייתו של תהליך גיבוש המדרש. כיום מקובל להצביע על המאות ה-6 וה-7 כזמן המשוער של גיבוש המדרש.